

Nagy Olga:

A turizmus hatása a fejlődő országok társadalmaira – Ladak példája

Bár a turizmussal foglalkozó irodalom megtöltene egy kisebb könyvtárat, ezidáig nem született olyan akadémiailag elismert elmélet, amely leírná a turizmus fejlődő országokra gyakorolt hatásának komplex témakörét. A különböző pozitív és negatív hatások rendszerbe foglalására tett kísérletet Rami Farouk Daher egy modell felállításával, amely nemcsak elméletileg hoz újdonságot, hanem egyben eszközt is jelenthet ahhoz, hogy azonos és összehasonlítható módon vizsgáljuk a turizmus hatásait különböző fejlődő országokban.

Jelen tanulmány célja egyrészt, hogy felmérje a daheri modell relevanciáját Ladak esetében, másrészt pedig a vizsgálódás során egy komplex képet fessen a turizmus hatásairól ebben a régióban. Ennek eredményeképpen a modell általánosíthatóságával kapcsolatos kérdésekre, illetve Ladak jövőbeli fejlődésének egyes gyakorlatibb kérdéseire kaphatunk választ.

Daher elmélete Jordánia példáján alapszik, és meglehetősen kritikusan szemléli a turizmus hatásait a társadalomra, elsősorban szocio-kulturális szempontokból. Daher szerint a fejlődő országokban a turizmus egyenlőtlen erőviszonyokon alapszik, és a helyi kultúra kommodifikációját okozza, aminek eredményeképp a társadalom elidegenül saját tradicionális kultúrájától. A turizmus fejlődése sokszor együtt jár a hasznok egyenlőtlen eloszlásával, és így nem hoz hasznot az átlag népesség számára, miközben többlet terheket ró a társadalom minden tagjára.

Ladak esetében a turizmus sokkal kisebb volumenű és némiképp eltérő szerkezetű, mint a tömegturizmust vonzó Jordániában, ami különbségekhez vezet a társadalomra gyakorolt hatások tekintetében is. Ugyanakkor a modell egész logikája igaz Ladak esetében is, és a daheri modell által felvetett kérdések fontos problémákra vetnek fényt. Így például a társadalom polarizálódása, a haszon egyenlőtlen elosztása, a modern „nyugati” életforma és viselkedésformák térhódítása mind a turizmus hatásai közé tartoznak. E negatív hatások nagy része ugyanakkor elkerülhető vagy enyhíthető lenne a közösség-alapú turizmus (community-based tourism) fejlesztésével. Ladakban több szervezet dolgozik ennek bevezetésén, bár projektjeik nagyrészt még gyerekcipőben járnak.

---

* Nagy Olga a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán végzett, posztgraduális tanulmányait a tokiói Waseda Egyetemen folytatta. Többször járt Ladakban, ahol a kutatás mellett aktívan részt vett egy civil kezdeményezés létrehozásában és tevékenységében.

Bevezetés

A turizmusnak, mint a modernizációnak, általában sokrétű hatása van a fejlődő országok társadalmára, és így van az indiai Dzsammu és Kasmír Állam himalájai fennsíkjai elhelyezkedő Ladak esetében is?¹ Bár a turizmus az iparosodott országokban már a 19. században is jelentős volt, a tudományos világ kutatásaiban csak az 1970-es években jelent meg a gazdasági fejlődésre tett pozitív hatásai okán. Ugyanakkor a fejlődés vizsgálatánál a gazdasági mutatók mellett egyre inkább helyet kapott az emberközpontság, hiszen a gazdasági növekedés önmagában – az igazságos jövedelem-elosztás, termelékenység, társadalmi és környezeti fenntarthatóság, stb. figyelembevétele nélkül – nem vezetett a társadalom jólétének növekedéséhez. Az 1990-es évektől kiemelt szerepet kapott a kultúra fogalma is, hiszen fény derült arra, hogy a helyi kultúra minden társadalomban folyamatos kölcsönhatásban van a fejlődés folyamatával. Ami a turizmus generálta fejlődést illeti – ez sok fejlődő ország számára kézenfekvő lehetőség – több oldalról is megközelíthető: Mivel igen összetett témáról van szó, sokan sokféleképpen vizsgálták az elmúlt évtizedek során. Az elméleti sokféleség bizonyos szempontból megalapozott, ugyanakkor az összehasonlítások és az általánosítások ellen dolgozik.² Ezért szükség van egy olyan átfogó elméletre a turizmus tanulmányozásának terén, amely a kor követelményeinek megfelelően interdiszciplináris, ugyanakkor figyelembe veszi a folyamat sokrétű társadalmi és kulturális hatásait is.

A különböző pozitív és negatív hatások rendszerbe foglalására tett kísérletet Rami Farouk Daher egy modell felállításával, amely nemcsak elméletileg hoz újdonságot, hanem egyben eszközt is jelenthet ahhoz, hogy azonos és összehasonlítható módon vizsgáljuk a turizmus hatásait különböző fejlődő országokban.³ Daher elmélete Jordánia példáján alapszik, és meglehetősen kritikusan szemléli a turizmus hatásait a társadalomra, elsősorban szocio-kulturális szempontból. Daher szerint a fejlődő országokban a turizmus egyenlőtlen erőviszonyokon alapszik, és a helyi kultúra kommodifikációját⁴ okozza, aminek eredményeképp a társadalom elidegenül saját tradicionális kultúrájától. A turizmus fejlődése

¹ Ladak fővárosa az Indus-völgyében fekvő Leh város. A régió közigazgatásilag két részből áll, a Leh-i és a Kargil-i Kerületből.

² Kevin Meethan: *Tourism in global society: place, culture, consumption*. Palgrave, 2001. 3. o.

³ Rami Farouk Daher: "Dismantling a community's heritage – Heritage tourism: conflict, inequality, and a search for social justice in the age of globalisation" in: Mike Robinson (szerk.): *Tourism and heritage relationships: Global, national and local perspectives*. Sheffield Hallam University, 2000. 105-126. o.

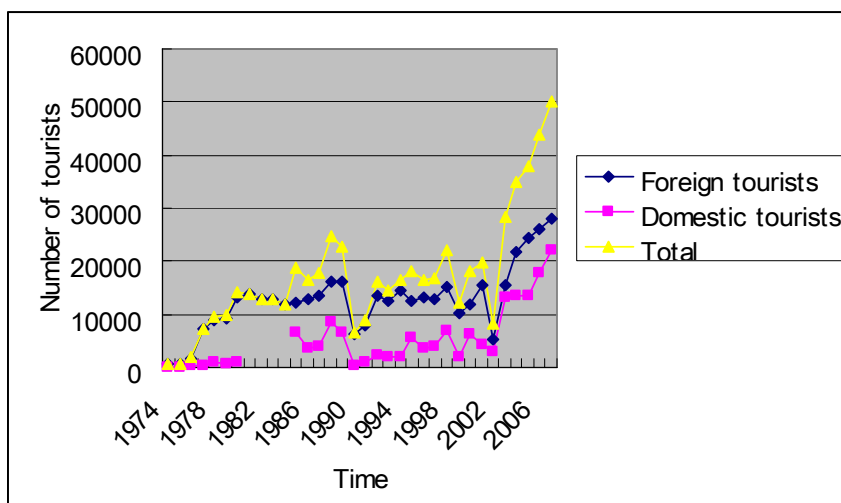
⁴ A kommodifikáció az a folyamat, aminek során a piaci kereskedelem új területeket hódít meg, olyan dolgokat is fogyasztási javakká téve, amelyek azelőtt nem voltak gazdasági jellegűek (például az identitás, a szexualitás, vagy a kultúra).

sokszor együtt jár a bevétel egyenlőtlen eloszlásával, tehát nem hoz hasznot az átlag népesség számára, miközben a társadalom minden tagjára többlet terheket ró.

A ladaki turizmus alakulása

Már a 17-18. században is jártak európaiak Ladakban, de a nyugatiak érdeklődése a régió iránt az 1820-as években nőtt meg, amikor a brit kereskedelem próbált utat törni ide. Kőrösi Csoma Sándor brit támogatású ladaki tanulmányútja is ennek egyik következménye, amit az elkövetkező évtizedek során brit és svájci tudósok, valamint moráviai misszionáriusok útjai követték.⁵ India 1947-es függetlenedését követően Ladak a pakisztáni és kínai határokhoz való közelsége miatt katonai támaszponttá vált, ezért a külföldiek beutazása a területre korlátozva volt, egészen 1974-ig.⁶ A megnyitást követő években lassan újraindult a tudományos és turisztikai érdeklődés a nehezen megközelíthető terület iránt, és az infrastruktúra (elsősorban utak és repülőjáratok) fejlesztésének köszönhetően az 1970-es évek végére szignifikánsan megnőtt a turisták száma. Bár az 1980-as években a regionális politikai konfliktusok időlegesen visszavetették a turizmust, az 1990-es évek második felétől a terület újra biztonságossá vált, és a turizmus is fellendült. Az 1. ábra a Ladakba beutazó turisták számának alakulását mutatja.

1. ábra: A beérkező turisták (belföldi és külföldi) száma Ladakban 1974-2007 között

Forrás: A lehi Állami Turisztikai Osztály adatai

⁵ Prem Singh Jina: *Tourism in Ladakh Himalaya*. Indus Publishing, 1994. 37-40. o.

Amint a grafikonból is látszik, a beutazó turisták száma az 1990-es évek visszaesései után 2002-től rohamosan nőni kezdett. Különösen nagy növekedés mutatkozott az indiai turisták számában, hiszen 2007-ben már több mint 22 ezren látogattak Ladakba, ami megközelíti a külföldi turisták számát (28.178 fő). Az belföldi beutazók számának és arányának növekedése egy új és érdekes folyamat, hiszen fogyasztási és viselkedési szokásaik eltérnek a külföldiekétől, így minden bizonnyal a helyi társadalomra gyakorolt hatásuk is más lesz. Ugyanakkor a jelenség még annyira újkeletű, hogy nem született még erre vonatkozó kutatás, hiszen az elmúlt évtizedek során a turisták töredéke volt csak belföldi. Emellett az elméleti irodalom is a külföldi utazók hatásait vizsgálja a fejlődő országok társadalmaira, ezért a jelen vizsgálódás tárgyát is elsősorban a külföldi beutazó turizmus jelenti.

Prem Singh Jina szerint 1992-ben a turisták döntő többsége Európából (Franciaországból, Németországból, az Egyesült Királyságból, Olaszországból), valamint az Egyesült Államokból és Japánból érkezett.⁷ A lehi Állami Turisztikai Osztály adatai szerint ezek a megállapítások ma is igazak.⁸ A turisták átlagosan tíz napot töltenek Ladakban (ez az adat nem változott az utóbbi két évtizedben)⁹, fő tevékenységeik a túrázás és a buddhista kolostorok látogatása.¹⁰ 1992-ben a turistáknak körülbelül 20%-a érkezett szervezett csoportban, míg a döntő többség egyedileg szervezte meg utazását.¹¹ Ezzel szemben 2008-ban a beutazók mintegy fele már csoportban érkezett,¹² ami előrevetíti a tömeges turizmus megjelenését Ladakban. Amint Peter G. Goering megjegyzi, a ladaki turizmus a Leh környezetében lévő Indus-völgyi, főként buddhista településeken összpontosul.¹³

A turizmus hatásai Ladakban – gazdasági és infrastrukturális hatások

Tekintve Ladak elhelyezkedését – a beutazáshoz több, 4000 méter fölötti hágón kell átkelni – a közlekedési infrastruktúra rendkívül szoros kölcsönhatásban van a turizmussal, ami megmutatkozik az úthálózat és a repülőjáratok fejlődésében. Emellett a turisztikai

⁶ Uo. 45-46. o.

⁷ Uo. 105. o.

⁸ Nisar Hussain (lehi Turisztikai Osztály) személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak. A szerző megfigyelései szerint az IzraeLBól érkező turisták is a lista élmezőnyében helyezkednének el, de nagy részük saját bérelt járművel (többségében motorral) utazik be, ezért a statisztikai adatokban nem szerepel.

⁹ Jina: i. m. 113. o.; Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

¹⁰ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

¹¹ Jina: i.m. 113. o.

¹² Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

¹³ Peter G. Goering: "The response to tourism in Ladakh". *Cultural Survival Quarterly*. 1990 tavasz. <http://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/goering/response-tourism-ladakh>, internetről letöltve: 2009.12.03.

infrastruktúra egyéb területei is sokat fejlődtek az utóbbi években, főképp Lehben, ahol a turisták 99 %-a megfordul.¹⁴ Például az utazási irodák száma 1992 és 2008 között 30-ról 264-re nőtt. Hasonlóan nagy növekedésnek indult a szállók, éttermek, taxik és szuvenírboltok száma, amelyeket a következő táblázat tartalmaz.

1. táblázat: A turizmussal kapcsolatos vállalkozások számának növekedése Lehben 1992 és 2008 között

	1992 ^a	2008 ^b	Növekedés (1992=100%)
Szállodák és vendégházak	85	366	431%
Éttermek	111	150	135%
Taxik	275	923	336%
Antikvitás boltok	102	254 ^c	249%
Utazási irodák	30	264	880%

^a Forrás: Jina, i.m. 73,75, 126. o.,

^b Forrás: a lehi Turisztikai Osztály adatai (kivéve az antikvitás boltok számát)

^c Az antikvitás boltok közül 56 van hivatalosan regisztrálva (a lehi Turisztikai Osztály adatai), ugyanakkor a szerző 254 üzletet számlált meg Leh belvárosában 2008 augusztusában.

Megjegyzés: Az éttermek száma a lehi Turisztikai Osztály adatait tükrözi, valós számuk ennél magasabb is lehet.

A turisztikai vállalkozások jó lehetőséget teremtenek a ladakiaknak arra, hogy kiegészítsék a tradicionális exporttermékekből, pasminából és szárított barackból származó bevételüket.¹⁵ Erre szükségük is van, hiszen Ladak mindkét körzete az utolsók közt van gazdasági mutatók tekintetében a Dzsammu és Kasmír Állam 14 körzete között.¹⁶

Sajnos a turizmusból származó bevétel nagyságát illetően nem állnak rendelkezésre megbízható statisztikai adatok, de születtek becslések. Jina¹⁷ szerint ennek összege 1982 és 1992 között 23 millió rúpiáról 78 millióra nőtt, ami ez utóbbi évben a helyi GDP 47%-át tette ki. 2008-ban ez a bevétel a lehi Turisztikai Osztály becslése szerint 300 millió rúpiára volt tehető.¹⁸ Mivel a beutazó turisták száma az 1982 és 2008 közötti időszakban négyszeresére nőtt (ld. az 1. ábrát), a becslés helyénvalónak tűnik.

A fenti adatokból kiderül, hogy Ladak számára fontos bevételi forrást jelent a turizmus, sok más országhoz hasonlóan, amelynek fő bevételei a turizmus mellett a mezőgazdaságra korlátozódnak. A turisták által elköltött összeg a helyi gazdaságban újra és újra felhasználásra

¹⁴ Jina: i.m. 98. o.; Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

¹⁵ Janet Rizvi: *Ladakh: Crossroads of High Asia*. Oxford University Press, 1996. 175. o.

¹⁶ A Dzsammu és Kasmír Kormányzat Gazdasági és Statisztikai Igazgatóságának nettó és bruttó körzeti össztermékre (GDDP, NDDP) vonatkozó aggregált és egy főre eső adatai, Leh, 2008.

¹⁷ Jina: i.m. 119. o.

¹⁸ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

kerül, így a számítások szerint az eredeti összegnél 3.2-szer nagyobb gazdasági tevékenységet indukál.¹⁹

Ahogy az 1. táblázatból is kitűnik, a turizmus növekedése a gazdaság fejlődését hozhatja magával, ami elősegítheti a valutabevétel generálását, helyi iparágak fejlődését, munkahelyek teremtését, a helyi gazdaság diverzifikációját, az infrastruktúra javulását, stb. Bár a fejlődés korai szakaszában általában ezek a pozitívumok hangsúlyosak, fenntartható fejlődéshez csak más feltételek fennállása esetén (például a haszon egyenlő elosztása) vezethetnek.²⁰ A turizmus társadalmi és kulturális hatásai feszültséget is okozhatnak, és a következő rész ezeket vizsgálja Ladak esetében.

Az erőviszonyok egyenlőtlensége

A turizmus szocio-kulturális hatásait Ladakban Daher modelljének segítségével vizsgálom. A modell kiindulópontja a turizmusban érdekelt résztvevők közti erőviszonyok egyenlőtlensége. Eszerint az erősebb szereplők (pl. befektetők, szállodatulajdonosok, tőkések, állami szervezetek) kizsákmányolják a környezetet, és sokszor a kiszolgáltatott helyzetben lévő helyi népeiséget is.²¹

Ladak esetében csak részben igaz ez a képlet, hiszen befektetői nagytőkéről ebben a régióban csak korlátozottan beszélhetünk. Janet Rizvi szerint a terület nehéz megközelíthetősége és a rövid turistaszezon jelentősen visszaveti a profitot, ezért az országos szintű szállodaláncok a régió megnyitását követő próbálkozások után hamarosan kivonultak Ladakból.²² Hasonló okok miatt a nemzetközi tőke közvetlen jelenlétéről sem beszélhetünk, néhány kisebb tibeti és nepáli tulajdonban lévő boltot kivéve a turizmussal kapcsolatos vállalkozások ladaki, illetve indiai kézben vannak.

Az állam szerepvállalása a turizmusban rendkívül korlátozott. A lehi Állami Turisztikai Osztály a magánvállalkozások regisztrációján kívül az 1985 óta évente megrendezésre kerülő Ladak Fesztivál megszervezésében, és néhány infrastruktúrális fejlesztésben (pl. közvilágítás Lehben) merül ki.²³ Emellett a kormányzat próbálja segíteni a helyi lakosság turizmusban való részvételét: több évtizede működik Lehben egy kézműves oktatóközpont, ahol évente hatvan

¹⁹ Uo. 50. o., United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific: *Guidelines on integrated planning for sustainable tourism development*. United Nations, 1999. 92-93. o.

²⁰ Uo.

²¹ Daher: i.m. 107. o.

²² Rizvi: i.m. 193. o.

fiatal tanul szövést, fonást, szabást állami támogatással,²⁴ és a ladaki vállalkozók is támogatást kaphatnak például szállodák, vendégházak létrehozásához.²⁵ Ugyanakkor az állam nem tesz semmit az olyan, a turizmus eredményeképpen felmerülő problémákkal kapcsolatban, mint például a szemétyűjtés, a túraútvonalak szennyezettsége, nyilvános illemhelyek hiánya a városban, vagy az utcai kéregetés.²⁶ Az állam turizmus-fejlesztési programja főként az infrastruktúrára összpontosít, pedig a turisztikai szolgáltatások a régióban szintén hagynak kívánnivalót maguk után. Ez utóbbit a régióban jelenleg teljes mértékben hiányzó idegenforgalmi oktatással lehetne orvosolni, amire a gazdasági igény mellett a lakosság érdeklődése is számottevő.²⁷

Ladakban a turisztikai vállalkozások nagy részét Ladakon kívüliek (kasmíriak, India más részeiről származó emberek, nepáliak, stb.) vezetik vagy birtokolják, akik olyan üzleti tudással rendelkeznek, amire a ladakiak csak a legutóbbi évek során kezdtek szert tenni.²⁸ A ladaki szállodások és más üzletemberek a lehi tanult középosztályból származnak,²⁹ közülük sokan az állami hivatalban, illetve a földbirtokosként, kereskedőként megkeresett családi tőkét fektették be a turizmusba.³⁰ Ugyanakkor a társadalom nagyobb részét kitevő szegényebb rétegeknek, és a kevésbé tanult vidéki népességnek általában kevés esélye van arra, hogy a turizmusban részt vegyen, így az a lehi elit kiváltságává válik.³¹

Az erőkülönbségek a turizmus területén tehát Ladak esetében is szembeűnőek. Ugyanakkor a helyi társadalom csoportokba szerveződött érdekeinek védelmére, amiben nagy szerepe lehetett a tradicionálisan csoportközponű ladaki kultúrának is. Például a túraútvonalak mentén fekvő falvak a turisták számára kemping-területeket jelöltek ki, amivel távol tartották falujuktól a turistaáradatot, mégis bevételhez juttatták a helyi közösséget.³² A ladaki utazásszervezők is csoportba tömörültek, hogy közös fellépéssel megvédjék érdekeiket. Az 1990-es évek közepéig a Ladakban utazásszervezéssel foglalkozó vállalkozók nagy része a régió kívülről jött. Az ALTO (All Ladakh Tour Operators Association) viszont elérte, hogy az új szabályozás szerint csak helyiek szervezhessék az utakat, így ma a nemzetközi utazási irodák

²³ Rizvi i.m. 193-194. o. illetve Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

²⁴ Dorje Sonam (Handicraft Department, Leh) személyes közlése, 2008. augusztus 26. Leh, Ladak.

²⁵ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

²⁶ Sonam Rigzin (All Ladakh Tour Operators Association) személyes közlése, 2008. szeptember 1. Leh, Ladak.

²⁷ Rinchen Wangchuk (Snow Leopard Conservancy) személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

²⁸ "The response to tourism in Ladakh".

²⁹ Rebecca Norman (Students' Educational and Cultural Movement of Ladakh) személyes közlése, 2008. augusztus 30. Phey, Ladak.

³⁰ Rizvi: i.m. 117. o.

³¹ Rebecca Norman személyes közlése, 2008. augusztus 30. Phey, Ladak.

³² "The response to tourism in Ladakh".

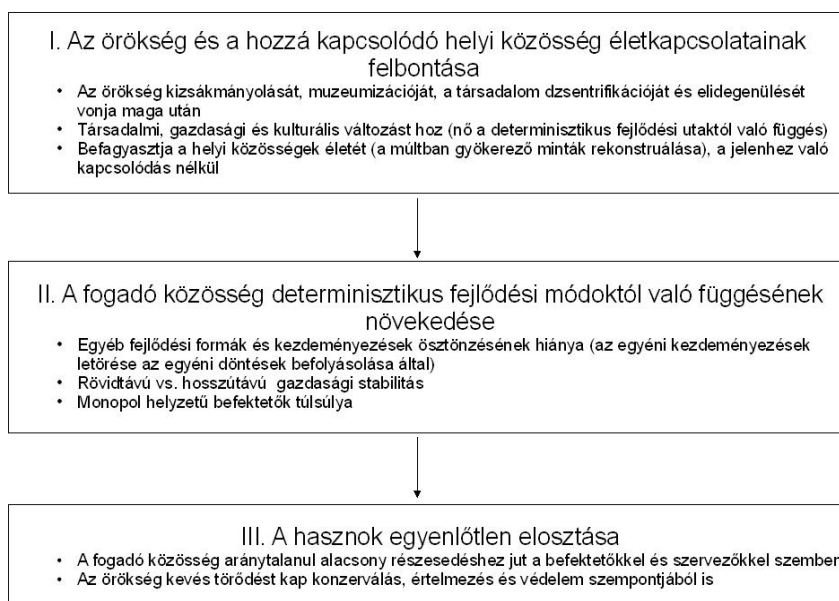
is ladaki utazásszervezőkön keresztül bonyolítják a túráikat.³³ Hasonlóképpen, a Taxis Unió betiltotta a Leh körzeten kívüli taxik munkáját a városon belül, és a szervezet a tarifákat is szabályozza.³⁴

A fentiekből látható, hogy a daheri modellhez hasonlóan a ladaki társadalom esetében is beszélhetünk erőfölényben lévő és kiszolgáltatott rétegekről. Ugyanakkor a nemzetközi tőke Ladakban nincs jelen, ami a jövőben a turizmus volumenének növekedésével változhat. Emellett a ladakiak számos esetben szövetségek alapításával érvényt tudtak szerezni érdekeiknek, aminek köszönhetően egy új középosztály felemelkedéséről beszélhetünk.

A turizmus társadalmi hatásai

Visszatérve Daher modelljéhez, melynek vázlata az alábbi ábrán látható, rátérek a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzésére.

2. ábra: Az örökségturizmus kizsákmányoló hatása

Forrás: Daher: i.m. 120. o.

³³ Sonam Rigzin személyes közlése, 2008. szeptember 1. Leh, Ladak.

³⁴ A Leh határán lévő ellenőrzőpontokon csak a Leh körzetben regisztrált taxikat engedik át. A kívülről érkező taxik számára a körzetben lévő kolostorokba való fuvarozás is tiltott. A rendkívül szigorú szabályozás és a piacnál jóval magasabb árszabás számos konfliktust szül a különböző régiókból származó taxisok, valamint a taxisok és a turisták között is. Ugyanakkor, India más részein is érvényben vannak hasonló korlátozások. Stenzin Lundup (Taxi Union, Leh) személyes közlése, 2008. augusztus 25. Leh, Ladak.

Kulturális kommodifikáció

A Daher által leírt folyamat első fázisa a helyi közösség és saját öröksége közötti kapcsolatok felbomlása, ami a kultúra kommodifikációja során megy végbe. Ez a témakör gyakori tárgya a turizmus-antropológiai vizsgálatoknak. Daher közvetlen és közvetett kommodifikációra osztja.

A közvetlen kommodifikáció során a kulturális örökségről készülő másolatok szuvenírként való árusítása megfosztja az örökséget annak szimbolikus tartalmától. Ladak esetében sokáig virágzott az antik műtárgyak és használati eszközök fekete kereskedelme, mivel a helyi lakosság nem tudta ezek valódi értékét, és fillérékért eladta azokat indiai kereskedőknek, akik Delhiben és más nagyvárosokban nagy haszonnal adták tovább őket. A vallási kegytárgyak kiáramlásának a Ladaki Buddhista Egyesület (Ladakh Buddhist Association – LBA) vetett véget, amikor a kormányzattal együttműködve új szabályozást hozott. Ennek megfelelően ma a kolostorokban minden festmény, szobor és egyéb műtárgy pecséttel van ellátva, és a szerzetesek mellett rendőrök is vigyáznak rájuk.³⁵ Emellett a régi értékek megóvása céljából Lehben a Buddha-ábrázolások árusítása az új gyártású agyagszobrokra és képekre van korlátozva.³⁶ Ugyanakkor sok ladaki család adta el hagyományos, régi használati eszközeit (például a gyönyörűen díszített, sós tea készítésére használatos faedényt, a gurgurt) a turistáknak, jóval egyszerűbb, tömegtermelésű alumínium vagy műanyag tárgyakra cserélve azokat.³⁷ Mivel a konyha a ladaki házakban fontos társadalmi és kulturális szereppel is bír, ez a változás nemcsak esztétikailag tette szegényebbé a háztartásokat.

A közvetett kommodifikáció fogalma azokra a turizmus által generált „csomagolt élményekre” és a múlton alapuló „mesterségesen létrehozott képekre” utal, amelyek megakadályozzák a helyi társadalom valódi kultúrájának megismerését.³⁸ Ezt a jelenséget a turizmus-antropológiai kutatások gyakran pszeudo-eseménynek nevezik.

Ladokban ennek legmarkánsabb példája a Turisztikai Osztály által 1983-ban létrehozott Ladak Fesztivál, amelynek célja a nyári turistaszézon szeptemberig való meghosszabbítása.³⁹ Bár az eseménysorozatnak nincs semmilyen gyökere a ladaki kultúrában, a faluközösségek és

³⁵ Tsering Samphel (Ladakh Buddhist Association) személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

³⁶ Uo.

³⁷ Jina: i.m. 178. o.

³⁸ Daher: i.m. 119. o.

³⁹ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

más csoportok aktív résztvevői a programoknak.⁴⁰ A program tánc és zenei bemutatókból, sportversenyekből áll, de a fesztivál központi eseménye a felvonulás, melynek során Ladak különböző részeiről származó csoportok vonulnak végig Leh utcáin hagyományos ruhákban, bizonyos időközönként rövid néptánc-bemutatókra megállva. A felvonulás egy nagy show, a menet mindkét oldalán külföldiek tömege fotózza a népviseletbe öltözött résztvevőket, akik nagy része közömbös arccal végzi a dolgát, és hagyja, hogy fényképezzék.⁴¹

Kultúrák találkozásáról csak egy nagyon felszínes módon beszélhetünk, hiszen egyrészt nincs helye a kommunikációnak, megértésnek, másrészt a bemutatott kép nem a ladakiak jelenéből, hanem a múltjából származik (a hagyományos ruhát ma már nem hordják rendszeresen a helyiek). A fesztivál egyéb eseményei a lovaspóló játék és a Teve szafari, amelyek szintén múltbeli korok képeit idézik. A 17. század óta meghonosodott lovaspólot a ladakiak már évtizedek óta nem játsszák,⁴² és a Selyemút kereskedelmének leállása után a ladaki Nubra-völgyben egykor honos tevék is eltűntek a területről – egészen az utóbbi időig, amikor a turisták kedvéért újra megjelentek, ezúttal tevelés céljából.⁴³

A közvetett kommodifikációt jelenségéhez tartozik a történelmi környezet és a helyi közösség életének kommercializációja is, felbontva a kettő közötti hagyományos, organikus kapcsolatot. Erre sok példát találunk a ladaki kolostorok között, hiszen a legnagyobbak és leglátogatottabbak (pl. Hemis, Thiksey, Lamayuru) egyre inkább turista komplexumhoz válnak hasonlatossá, ahol a kolostorhoz már több, a látogatók kényelmét szolgáló létesítmény is hozzáépül. Ezek a változások komoly hatással vannak a kolostori életre, csakúgy, mint a kolostor és a helyi közösség kapcsolatára.

A Thiksey kolostor már közel tíz éve nyitott egy éttermet, amely nem a kolostor közvetlen közelében, hanem a közeli faluban található, de az éttermi dolgozókat a kolostor alkalmazza. Az évek során a látogatók számának növekedése miatt a kolostori vezetés úgy döntött, hogy egy új épületet épít a kolostor területén, amelyben étterem, ajándékbolt és múzeum kapott helyet. Amellett, hogy ezek a vallási épületek közvetlen közelében vannak, a munkák nagy részét is szerzetesek látják el.⁴⁴ A világi munkák elvileg nem összeegyeztethetőek a szerzetesi életmóddal, hiszen nekik a meditációra és vallási szertartásokra kellene koncentrálniuk. Ugyanakkor a turisták szívesen vásárolnak a kolostorokban, mert az itt vett dolgokat eredetinek gondolják, a helyiek pedig megragadják az alkalmat, hogy bevételt

⁴⁰ Rizvi: i.m. 194. o.

⁴¹ A fesztivál résztvevőinek kis része hivatásos előadóművész.

⁴² Rizvi: i.m. 150-152. o.

⁴³ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

⁴⁴ Gelong Thabkas (Thiksey Kolostor) személyes közlése, 2008. augusztus 29. Thiksey, Ladak.

generáljanak a vallási és kulturális tárgyak eladásával.⁴⁵ Ennek eredményeképp a szerzetesek sokszor megváltoztatják élet- és gondolkodásmódjukat, anyagiasabbá válnak.

A turisták jelenléte közvetlenül is hatással van a szerzetesekre. Hagyományosan a szerzetesek a reggeli szertartás (pudzsa) után elhagyták a kolostort, hogy napközben a falu lakosainál tartsanak szertartásokat. Ma viszont sok szerzetesnek kell a kolostorban maradni egész nap, hogy a templomokat a turistáknak megmutassák, és egyéb velük kapcsolatos teendőket végezzenek.⁴⁶ Régen a kolostorok lakói visszavonultan éltek, ma viszont sokat kommunikálnak a látogatókkal, köztük nőkkel is, és a külföldiek gyakran nem tartják be a helynek megfelelő öltözködési és viselkedési szabályokat.⁴⁷

A pudzsa szertartás fontos a kolostorok életében, és a turisták számára is nagy élmény. Az érdeklődés eredményeképp ma a turistaszegzonban sokszor több a külföldi látogató a pudzsán, mint a szerzetes. A külföldiek gyakran úgy viselkednek, mint egy múzeumban: ki- és bejáráknak, sétálnak, fotóznak (néha vakuval), amivel zavarják a szerzetesek imáját. A kolostorok viszont bevételi lehetőséget látnak a turistaáradatban, és nem korlátozzák őket. Így a pudzsa is kommodifikálódik, és egyre inkább egy előadásá válik, mint szent szertartássá. A folyamat megállítására a kolostorok nincsenek felkészülve, bár végső soron nekik kell megtalálniuk ennek módját.

A kolostori élet fontos eseménye az évente megrendezésre kerülő fesztivál is, melynek időpontja kolostoronként van meghatározva. Ugyanakkor az utóbbi években több kolostor is önkényesen megváltoztatta az ünnepség időpontját télről a turistaszegzon idejére, hogy abból bevételt nyerhessen.⁴⁸ Sok kolostor lehetővé teszi, hogy a külföldiek pénzért előre helyet foglaljanak maguknak a díszes ceremóniára, ami nemcsak előadásá degradálja az eseményt (megfosztva azt nemcsak szellemi emelkedettségétől, hanem társadalmi szerepétől is), de a helyieket is egy alacsonyabb rendű nézőtérre szorítja vissza.⁴⁹

Hagyományosan a ladaki kolostorok léte a falusiaktól függött, akik élelmiszerral, pénzzel és más javakkal segítették a szerzeteseket, cserébe az általuk elvégzett szertartásokért, imákért. A turizmus megjelenésével, majd növekedésével a kolostorok alternatív bevételi forráshoz jutottak egyrészt belépődíj bevezetésével, másrészt a fent említett vállalkozások és fesztiválok révén (a nagyobb kolostorok esetében). Mivel az új feladatok új munkakörökkel is járnak, a szerzeteseknek sokszor nem marad ideje arra, hogy a faluban teljesítsenek szolgálatot.

⁴⁵ Jina: i.m. 173. o.

⁴⁶ Gelong Thabkas személyes közlése, 2008. augusztus 29. Thiksey, Ladak.

⁴⁷ Tsewang Rigzin személyes közlése, 2008. augusztus 28. Choklamsar, Ladak; Gelong Thabkas személyes közlése, 2008. augusztus 29. Thiksey, Ladak.

⁴⁸ Jina: i.m. 186. o.

Így a kolostorok és falusi lakosság közti hagyományosan kölcsönös viszony felbomlott. A ladaki lakosság ma is tiszteletben tartja a buddhista szertartásokat az élet fontos pillanatainál, de a kolostorok anyagi támogatásának szerepét a lakosságtól most a turizmus vette át, ami a nagy és látogatott kolostorok számára anyagilag kedvező változás, de a kisebb kolostorokat a csőd szélére sodorja.⁵⁰

A közvetett kommodifikáció még a szerzetesek spirituális életére is befolyást gyakorolt. A szerzetesek eredetileg évente egyszer különleges, maszkos táncot adnak elő. A szabályok szerint ezt többnapos imádkozásnak és meditációnak kell megelőznie, ellenkező esetben átkot hoz az előadóra. Manapság a szerzetesek a Ladak Fesztivál során is előadják a táncot, szellemi felkészülés nélkül, csak mint egy táncbemutatót, amiért fizetséget kapnak.⁵¹ A szertartás így elveszíti mélyebb értékét, és kereskedelmi tevékenységgé degradálódik.

A fogadó közösség elidegenülése saját kulturális örökségétől

Az előzőekben vázolt változások a kolostorok és a szerzetesek életében részét képezik a kulturális örökségtől való elidegenülés folyamatának, de annak más példái is vannak. Több nagy kolostor épített például múzeumot az utóbbi években a vallási műtárgyak tárolására és bemutatására.⁵² Bár a tárgyak múzeumi elhelyezése növeli azok tiszteletét, el is távolítja azokat a szerzetesektől, hiszen így elérhetetlenné, a mindennapi életben használaton kívülivé válnak.

A turizmusból származó bevétel lehetővé teszi a kolostorok számára, hogy az épületeket felújítsák és kibővítsék. Az átépítéshez gyakran új technikákat és anyagokat használnak, mivel a fiatal építészek ezeket modernebbnek, könnyebben tisztíthatónak gondolják, mint a hagyományos vályog és kő felületeket.⁵³ Bár a modern építészet megjelenése Ladakban a modernizáció velejárója, a turizmusnak is szerepe van a folyamatban.

Az építészeti stílusváltás Leh városban is megfigyelhető, ahol a közigazgatás és az újjgazdag réteg modern házakat és szállodákat épített. Ezekben sok üveg, beton és nagy ablakok találhatóak, ezen építőanyagok behozatala a régióba nem kis feladat, szemben a hagyományos házak helyben megtalálható alapanyagaival. Az új házak gyakran kasmíri vagy dél-indiai stílusban épülnek, de a nagy nyílászárók, üveg és beton felületek hőszigetelése nem éri el a

⁴⁹ "The response to tourism in Ladakh".

⁵⁰ Tsering Samphel személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

⁵¹ Uo. Gelong Thabkas személyes közlése, 2008. augusztus 29. Thiksey, Ladak. A sikereknek köszönhetően a ladaki szerzetesek külföldi turnékon is bemutatják a maszkos táncot.

⁵² Tsewang Rigzin személyes közlése, 2008. augusztus 28. Choklamsar, Ladak.

hagyományos ladaki építőanyagokét, ami a hosszú és hideg tél során problematikus.⁵⁴

A hagyományos ladaki házak mellett hogy alkalmazkodnak az időjárási követelményekhez, esztétikai értékkel bírnak, és a környezetet sem szennyezik, hiszen csak természetes anyagokból készülnek.⁵⁵ Ezzel együtt a turisztikai vállalkozásoknak sokszor jobban megfelelnek a modern épületek, és mivel a turistaszézon a nyári hónapokra esik, a rossz hőszigetelés számukra nem okoz problémát. Viszont az újonnan épült modern épületek hatására ma egyre több magánház is korszerű technikával épül, mivel a lakosság körében elterjedt az a nézet, miszerint a modern jobb, mint a hagyományos. Ebben közrejátszott az is, hogy a kormányzati turisztikai infrastrukturális beruházások (kilátók, pihenők, szállók) szintén modern építmények, amelyek teljesen táj- és stílusidegenek, és általában üresen állnak.

A turizmus kulturális hatása legerősebben mégis a közvetlen találkozások és (sokszor hamis) képek átvitelén keresztül valósul meg. Peter Goering szerint:

„A külföldi turistákat látva a ladakiak – főleg a fiatal ladakiak – könnyen arra a meggyőződésre jutnak, hogy minden nyugati ember gazdag, keveset dolgozik, és a Nyugat a fogyasztói javak paradicsoma. A fiatalok elkezdik lenézni szüleik gondolkodásmódját és azonnal elfogadják mindent, ami modern.”⁵⁶

A nyugati életforma, öltözet, viselkedés követése gyakori jelenség a ladakiak körében, főképp a fiatal generációban. Bár nehezen választható el a modernizáció és a média hatásaitól, ebben a folyamatban a turizmusnak is szerepe van.⁵⁷ Akik a turizmusban dolgoznak, sokat vannak külföldiekkel, és átveszik azok gondolkodásmódját, miközben saját közösségükkel lazul a kapcsolatuk.⁵⁸ Jina szerint ez az interakció ravaszabbá teszi a ladakiakat, sőt rombolja az erkölcsüket: „a ladakiak, akik híresek az őszinteségükről és becsületességükről, néha hazudnak, és nem tisztelik az időseket. Ezek a változások a turizmus eredményei”.⁵⁹

Az a tény, hogy jelentős és egyre növekvő számú ladaki dolgozik a turizmusban, negatív hatással van a hagyományos ladaki közösségi szellemre, és aláássa a nemek közötti egyenlőséget is. Bár hagyományosan a mezőgazdasági munkákat csoportban végezték, most, hogy a férfiak egy része a turizmusban dolgozik, a nőknek – akiknek kevés az esélyük részt

⁵³ Tsewang Rigzin személyes közlése, 2008. augusztus 28. Choklamsar, Ladak.

⁵⁴ Rebecca Norman személyes közlése, 2008. augusztus 30. Phey, Ladak.

⁵⁵ Irimiás Balázs (építész, Csoma Szobája Alapítvány) személyes közlése, 2008. szeptember 16. Zangla, Ladak.

⁵⁶ “The response to tourism in Ladakh”.

⁵⁷ Rinchen Dolkar személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

⁵⁸ Jina: i.m. 171. o.

⁵⁹ Uo. 169. o.

venni a turizmusban – megnövekedett munkaterhet kell elbírnuk otthon.⁶⁰ Ráadásul a pénz használatának terjedésével a korábban önellátó régióban a nők sokszor értéktelennek érzik pénzbevétel nem hozó munkájukat.⁶¹

A turizmus tehát a hagyományok erodálódását okozza a ladaki társadalomban. A mindennapi élet változásait könnyű észrevenni: az emberek öltözéke – még a szerzeteseké és az apácáké is – nyugatiasra változott. A probléma azonban mélyebben gyökerezik, a ladakiak alulértékelik saját tradicionális kultúrájukat a nyugati kultúrával szemben, mert az a hamis képük van a külföldiekről, hogy azok munka nélkül is jól élnek. Ennek eredményeképp a modernt feltétel nélkül előnyben részesítik a hagyományossal szemben, legyen szó építészetről, viselkedésmódról, oktatásról vagy orvoslásról.⁶²

A turizmus bevételeinek egyenlőtlen eloszlása

Daher modelljében az örökségturizmus hatása a turizmusból származó haszon egyenlőtlen elosztása. Szerinte a profit nagy része a befektetőknél és a szervezőknél realizálódik, akik általában nem helyi lakosok. Így a helyi közösség és az örökség egyaránt kizsákmányoltta válik, ami társadalmi feszültségekhez vezet.⁶³

Ez a gondolatmenet rendkívül jól leírja a ladaki problémákat is. Először is, a turizmus bevételeinek jelentős része olyan vállalkozókhoz kerül, akik csak a turistaszézonra jönnek Ladakba.⁶⁴ Ebbe a csoportba főleg olyan Kasmírból, Pandzsábból és Delhiből származó szállodavezetők és ajándékbolt tulajdonosok tartoznak, akik a tőke mellett rendelkeznek az üzletvezetéshez szükséges tapasztalattal is.⁶⁵ Jina szerint 1992-ben a lehi ajándéküzletek fele kasmíri, 40%-a tibeti vezetés alatt működött, és csak a fennmaradó 10%-ot vezették ladakiak.⁶⁶ Emellett a városban 95 éttermet üzemeltettek indiaiak és tibetiek, miközben csak 16 ladaki lakosnak volt saját étterme.⁶⁷ A lehi Turisztikai Osztály képviselője szerint ezek az arányok

⁶⁰ A turistaszézon egybeesik a mezőgazdasági munkák idejével. Rinchen Dolkar személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

⁶¹ Uo.

⁶² A gyógyfüvekre és természetes anyagokra épülő hagyományos gyógyítási rendszer, az amchi elvesztette népszerűségét a terület megnyitása utáni időkben. Az utóbbi években újra kezd népszerűvé válni az amchi, paradox módon éppen a külföldi érdeklődésnek és támogatásnak köszönhetően.

⁶³ Daher: i.m. 120-121. o.

⁶⁴ "The response to tourism in Ladakh".

⁶⁵ Jean Michaud: A social anthropology of tourism in Ladakh, India. *Annals of Tourism Research*. No. 18 (1991), 612. o.

⁶⁶ Jina: i.m. 75. o.

⁶⁷ Uo. 74-75. o.

2008-ban is hasonlóak, és a szállodák, éttermek és boltok döntő többségét nem helyiek vezetik.⁶⁸ A ladakiak főleg az informális vállalkozásokban találhatók, amelyek kisebb tőkét igényelnek, mint például a magánszállások, túravezetés, közlekedés és kézművesség.⁶⁹ Lehben nagy számban adnak ki szobákat a ladaki családok, és a falusi lakosság egy része is munkát talál túravezetőként, szakácsként, taxisofőrként vagy lovas túrakísérőként. Az utóbbi években azonban az olcsó nepáli munkaerő beáramlása kezdi kiszorítani őket ezekből a munkakörökből is.⁷⁰

A múltban a lehi utazási irodák mindegyike Ladakon kívüli, főleg szrinagari és delhi kezekben volt.⁷¹ 1999-től viszont a ladaki kommunikációs infrastruktúra kiépülése lehetővé tette, hogy a helyiek is részt vegyenek az utazásszervezésben. 2004-ben a helyi érdekek megvédése céljából létrejött a Ladaki Utazásszervezők Egyesülete (All Ladakh Tour Operators Association), és a szervezet munkájának köszönhetően ma a Lehben található 130 utazási iroda mindegyike ladaki illetőségű.⁷²

Mivel a selyemút létezésének idején is muzulmánok tartották kézben a kereskedelmet Ladakban, történelmi hagyománya van annak, hogy kívülről jövők fölözzék le a régióban termelt hasznot.⁷³ A modern időkben viszont a turizmus bevételeinek egyenlőtlen elosztása társadalmi feszültségekhez vezet a buddhista ladakiak és a muzulmán kasmíriak között. Jean Michaud és Peter Goering szerint ez a feszültség volt az egyik fő mozgatórugója az 1989-es konfliktusnak, ami a buddhista ladakiak függetlenségi törekvése miatt tört ki. A vallási és politikai konfliktus azóta lecsillapodott, és a ladakiak egyesületek és egyéb csoportok létrehozásával próbálnak érvényt szerezni érdekeiknek. Ugyanakkor az egyenlőtlenség nemcsak a ladakiak és beutazók viszonylatában áll fenn. Ladak lakosságán belül főleg a Leh városban élők profitálnak a turizmusból, miközben a régió populációjának 90%-a lakik vidéken.⁷⁴ Rebecca Norman szerint:

„Leh körzetében a turizmus a gazdaság jelentős részét teszi ki, és nem ritka hogy valaki a turizmusból munkát vállaljon vagy szállót üzemeltessen. Ugyanakkor, a falvak nem sokat kapnak a haszonból. A turisták sokszor keresztül túráznak a falvakon a saját felszerelésükkel és embereikkel, így a falvaknak semmi bevétele nem származik, legfeljebb a kempingezési díj. Lehben a turizmus hatására egy új középosztály emelkedett fel, aki egyre jobban hasonlít az indiai középosztályra. A

⁶⁸ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

⁶⁹ Michaud: i.m. 614. o.

⁷⁰ Rebecca Norman személyes közlése, 2008. augusztus 30. Phey, Ladak.

⁷¹ Michaud: i.m. 613. o.

⁷² Sonam Rigzin személyes közlése, 2008. szeptember 1. Leh, Ladak.

⁷³ Michaud: i.m. 290. o.

⁷⁴ "The response to tourism in Ladakh".

vidékieknek oktatásra lenne szükségük, hogy megtalálhassák helyüket a társadalomban, és ugyanakkor ne veszítsék el a ladaki kultúra iránti tiszteletüket.”⁷⁵

Tehát a turizmusból származó haszon nagyrészt a lehi vállalkozókhöz kerül, miközben annak társadalmi, környezeti költségei a falvakat is terhelik.⁷⁶

Jean Michaud szerint a ladaki turisztikai vállalkozók a földbirtokosok tágabban vett csoportjából kerültek ki, vagyis az arisztokrácia, a klérus és a kereskedő burzsoázia köreiből.⁷⁷ Ugyanakkor a kevésbé tanult rétegeknek kis esélyük van a turizmusban való részvételre, az utazási irodáknak például jó része megszűnik egy-két éves működés után, mert a kemény versenyhelyzetben csak a lehi elitnek van valódi esélye a fennmaradásra.⁷⁸ Tehát, bár a turizmus lehetővé tette egy új középosztály felemelkedését Ladakban, ugyanakkor a társadalmi olló növekedését is magával hozta.

Daher szerint a társadalmi igazságtalanság és az örökség kizsákmányolása megállítható egy olyan tőkefelhalmozással szembeni ellenállás létrehozásával, amely a kulturális örökségen alapul, és helyi finanszírozási mechanizmusokat hoz létre. Az ilyen közösség-alapú kezdeményezések és az informális gazdaság felé való elmozdulás alapja egy komoly és tanult ellenzék létrejötte. Ugyanakkor Ladakban

„a formális szektor alárendeli az informális vállalkozásokat a saját gazdasági érdekeinek, és idővel magába szippantja annak elgyengült elemeit... Tudatosan vagy sem, a helyi elit az üzletek ladaki tulajdonba kerülésének ügyét – és az ezzel járó kulturális identitás megőrzését – alárendeli azoknak a gazdasági előnyöknek, amelyek a formális szektor nem ladaki szereplőivel való kapcsolatokról származnak.”⁷⁹

A turizmusban résztvevő ladakiak tehát nem ellenzői a tőkefelhalmozásnak, és nem is tesznek arra irányuló lépéseket, hogy a fejlődésnek ne egy globális, hanem egy regionális módja valósuljon meg Ladakban. Ugyanakkor a régióban több évtizede tevékenykedik néhány olyan civil szervezet, amelyek a társadalmi fejlődést tűzték ki célul, ezekről a későbbiekben esik még szó.

⁷⁵ Rebecca Norman személyes közlése, 2008. augusztus 30. Phey, Ladak.

⁷⁶ “The response to tourism in Ladakh”.

⁷⁷ Michaud: i.m. 612. o.

⁷⁸ Sonam Rigzin személyes közlése, 2008. szeptember 1. Leh, Ladak.

Ladaki civil kezdeményezések

Ladokban a turizmus, számos negatív hatása mellett, jó jövedelemszerzési lehetőséget kínál, és ideális esetben a külföldiek érdeklődése helyreállíthatja a helyi lakosság szemében is saját kultúrájának értékét. Az utóbbi évtizedekben olyan kezdeményezések indultak Ladokban, amelyek közvetve vagy közvetlenül a turizmus problémáit próbálták orvosolni, és annak előnyeit jobban kiaknázni.

Az elsők között (1983-ban) alakult meg a Ladakh Ecological Development Group (LEDeG), amelynek célja, hogy Ladokban egy olyan fenntartható fejlődési modellt honosítson meg, amely ugyan nem veti el nyugati modernizáció vívmányait, de a helyi tradíciók fenntartására fekteti a hangsúlyt.⁸⁰ A szervezet mezőgazdasági és energiaügyi projektjei mellett azzal is foglalkozik, hogy a ladaki kultúráról mélyebb ismereteket terjesszen a turisták körében, és lehetőséget teremtsen a helyiekkel való eszmecsereére is.⁸¹ Emellett más ladaki NGO-kkal együttműködve, és a francia GERES szervezet támogatásával vidéki önszervező csoportokat szervezett, és segített ezeknek kézműves termékeket gyártani és piacra bocsátani, főleg a turisták számára.⁸²

A GERES egyéb hasonló programokat is vezet, amelyek javarészt a női falusi lakosság bevételtermelő tevékenységeit segítik oktatással, tanácsadással, eszközökkel, piackutatással.⁸³ A Students' Educational and Cultural Movement of Ladakh (SECMOL)⁸⁴ szervezetet diákok hozták létre két évtizede azzal a céllal, hogy az oktatási rendszert javítsák, és a helyi kultúrát ápolják. A SECMOL is számos tevékenységgel (kulturális estek, diákcsoportok és önkéntes oktatók fogadása, a nyugati és ladaki kultúra pozitív és negatív oldalait bemutató frappáns kiadványok) segítette a különböző kultúrákból érkező emberek közti mélyebb megismerést.

A Women's Alliance of Ladakh (WAL) a ladaki vidéki nők érdekeit védő szervezet, amely a turizmus hatásainak kompenzálására, a GERES-hez hasonlóan, bevételtermelő tevékenységek végzésében segíti a falusi női csoportokat. Ezek száma egyre nő, bár a szervezet hatásköre az igazán eldugott vidékekre nem ér el, például a Zangszkár-völgyben (más néven

⁷⁹ Michaud: i.m. 617-618. o.

⁸⁰ "The response to tourism in Ladakh".

⁸¹ A LEDeG tevékenységéről lásd Kiss-Csapó Gergely: „Az autonómia és a modernizáció kérdései Ladakhban”. *Kül-Világ* Vol. 6. No. 1. (2009). 42-60. o.

⁸² Marie Panarin személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Ladaki Diákok Oktatási és Kulturális Mozgalma.

Zangskár) még csak most fekteti le az alapokat.⁸⁵ Emellett a lehi központban különböző programokat, kurzusokat szerveznek a ladaki nők és a külföldiek számára egy olyan teret teremtve, ahol élő diskurzus alakulhat ki a kultúrák, társadalmak, fejlődési utak különbözőségéről. Itt a turisták is fel tudják mérni, hogy milyen hatással lehet megjelenésük és viselkedésük a helyi lakosságra.

Zangskár

Érdekes külön megemlíteni a Zangskár-völgyet, amit 1979-ben közigazgatásilag a muszlim többségű Kargil Kerülethez csatoltak, annak ellenére, hogy kulturálisan és történelmileg szoros szálak fűzték a zömében buddhista Leh körzethez. Zangskár Ladak legeldegottabb része, ami infrastrukturális, oktatási, közlekedési és gazdasági helyzetén is tükröződik. Ugyanakkor elzártsága rendkívül gazdag kulturális örökséget rejt, ami mind a kolostorokban, mind a lakosság hagyománytisztelő életmódjában megnyilvánul. A területet 1980 óta köti össze egy rendkívül rossz minőségű út Kargillal, amelyen át a turistaszegzon idején Lehből két nap alatt közelíthető meg Padum, Zangskár egyetlen városa. A nehéz megközelíthetőség miatt 1992-ben a Ladakba érkező turisták közel 25%-a látogatott csak el Zangskárba,⁸⁶ és 2008-ig ez az arány tovább csökkent 15%-ra.⁸⁷

Az arányokból következően a turizmus hatása ma jóval kisebb Zangskárban, mint Leh környékén. A helyi arisztokrácia és klérus tulajdonában álló turisztikai vállalkozások mindegyike Padumban található, és külföldi üzletvezetés alatt állnak.⁸⁸ A turizmus negatív hatásai – a társadalmi olló növekedése, a pénz fontosságának felértékelődése, a lakosság kisebbségi komplexusa a nyugati világgal szemben, építkezési és településszerkezeti változások – itt is ugyanúgy megtalálhatóak, bár kisebb mértékben.⁸⁹ Amint az előző részben említésre került, a közösségi alapú turisztikai fejlesztéseket célzó NGO-k egy része elkezdett ugyan

⁸⁵ Rinchen Dolkar személyes közlése, 2008. szeptember 2. Leh, Ladak.

⁸⁶ Jina: i.m. 49. o.

⁸⁷ Nisar Hussain személyes közlése, 2008. augusztus 27. Leh, Ladak.

⁸⁸ A városban 4 szálloda, 7 vendégház, 6 étterem, és a 4 csőd szélén álló utazási iroda van. Tundup Namgyal (Turisztikai Iroda, Padum) személyes közlése, 2008. szeptember 10. Padum, Ladak.

⁸⁹ John Crook – Henry Osmaston (szerk.): *Himalayan Buddhist villages: Environment, resources, society and religious life in Zagskar, Ladakh*. Motilal Banarsidass Publishers, 1994. 788. o. és James Crowden: „The road to Padum: its effects on Zangskar” in: Henry Osmaston – Nawang Tsering (szerk.): *Recent research on Ladakh 6: Proceedings of the Sixth International Colloquium on Ladakh, Leh 1993*. Motilal Banarsidass Publishers, 1997. 60. o.

tevékenykedni Zangszkárban, de a projektek jóval kisebb mértékben funkcionálisak, mint a lehi régióban.⁹⁰

A turizmus fejlődésének folyamata Zangszkárban egy korábbi stádiumban van még, mint Leh körzetében. Ez lehetőséget ad arra, hogy a folyamat olyan módon folytatódjon, amiben a helyi közösség is részt vehet, és abból profitálhat. Ehhez azonban a közösségi alapú turisztikai kezdeményezések és az oktatás fejlesztése szükségeltetik. Különös aktualitást ad a kérdésnek az újonnan épülő autótút Leh és Padum között, amely a két napos utazási időt három órára rövidítve minden bizonnyal a turisták számának gyors növekedését fogja magával hozni.⁹¹ A megnövekedett turizmus jó lehetőséget nyújthat a zangszkári társadalom számára, azonban ha nem készülnek fel rá kellőképpen, akkor annak bevételeiből nem, csak költségeiből fognak arányosan részesülni. A fenntartható fejlődéshez azonban elsősorban egy átfogó tanulmányokon alapuló fejlesztési tervre van szükség, amely ma teljesen hiányzik a régióban.

Zangszkár fejlődésének fontosságát emeli a magyarok szemében, hogy itt található Zangla falu, amelyben Kőrösi Csoma Sándor 1823-1824 között élt és tanulmányozta a tibeti irodalmat. Csoma egykori lakhelye, az egykor szerzeteseknek is otthont adó királyi palota ma lakatlanul áll. Bár a műemléket a turistaszezon idején napi szinten keresik fel utazók, általában sem ők, sem idegenvezetőik nem tudják pontosan, hogy ki is volt az a titokzatos idegen, akiről a Baktay Ervin által falba vésett szavak szólnak. Az épület és a hozzá kapcsolódó kulturális örökség megóvásán dolgozik 2008 óta a Csoma Szobája Alapítvány, s munkásságának köszönhetően az épület állapota stabilizálódott, az utazók mellett a helyi lakosság is helytálló ismereteket kapott Kőrösi Csoma Sándorról. A zanglai örökség jó alapot jelenthet a falu jövőbeli turisztikai fejlődésének, annál is inkább, mert az újonnan épülő Leh-Padum autótút a helységeen át vezet majd.

Befejezés

A turizmus szerepe Ladak jelenlegi gazdaságában vitathatatlan. Amint arról az előzőekben szó esett, az 1992-es becslések szerint a régió össztermékének közel fele származott a turizmusból, a turisztikai bevétel volumene azóta közel négyszeresére nőtt. Bár a vidéki lakosság csekély mértékben részesedik ebből, Leh lakosainak vélhetően 70%-a a turizmusból él, és a kolostorok működésének anyagi háttere is egyre inkább a turizmus függvénye. A turizmus

⁹⁰ Snow Leopard Conservancy, Rencontres au Bout de Monde (egy francia szervezet), LEDeG, WAL.

által okozott modernizáció és fejlődés egyben veszélyt is jelent a turizmus számára, hiszen Ladak turisztikai vonzereje a hagyományos buddhista kolostori kultúra és az érintetlen hegyek, melyeket épp a turizmus által okozott környezetszennyezés és kulturális változások tehetnek tönkre.

A Daher-modell jó eszközként szolgál Ladak esetének leírására és elemzésére, de meg kell említeni néhány, Jordánia és Ladak eltérő helyzetéből adódó különbséget is. Bár általánosságban az erőviszonyok egyenlőtlensége Ladakra is igaz, a himalájai régióban hiányzik a nemzetközi tőke, a helyi társadalom pedig érdekközösségeket alkotva próbál kiállni érdekeiért, gyakran sikeresen.

A kultúra kommodifikációja mind közvetlen, mind közvetett módon komoly veszélyt jelent Ladak esetében is. Elsősorban a kolostorok tárgyi és szellemi örökségét, valamint azok működését érinti. A kommodifikáció az egész társadalomra kihat, egyrészt a ladaki műkincsek eladása, másrészt a helyi kultúráról képzett leegyszerűsített kép és a kulturális örökség „elmúzeumosodása” révén. A turizmus hasznának és költségeinek egyenlőtlen eloszlása komoly problémát jelent Ladak esetében, a vidék-város, gazdag-szegény és férfi-nő viszonylatokban. Összefoglalva tehát elmondható, hogy a modell nagy valószínűséggel alkalmazható a turizmus hatásainak vizsgálatára más fejlődő országok esetében is.

Amint Ladak példáján láthattuk, a turizmus fejlődése a fejlődő országok társadalmi számára a vélt pénzbevétel mellett sokszor számtalan problémát is hoz. A turisták számának, a csoportos utazók arányának és a turisztikai vállalkozások méretének növekedésével a tömegturizmus jelei mutatkoznak a régióban. A tömegesedéssel a társadalmi-kulturális problémák minden bizonnyal súlyosbodni fognak. Ennek ellenpontosására sürgős szükség volna a rendszer megváltoztatására, a helyi lakosság részvételi esélyeinek növelésére, elsősorban oktatás útján.

---

⁹¹ Különböző becslések körülbelül 2012-re teszik az út átadását.